

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Voipio, Myry

Title: Metsän rauhaa, luonnonsuojelua, ekokritiikkiä : luonnon merkityksiä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Voipio, M. (2015). Metsän rauhaa, luonnonsuojelua, ekokritiikkiä : luonnon merkityksiä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. *Virikkeitä*, 13(3).
<http://ibbyfinland.fi/portfolio/metsan-rauhaa-luonnonsuojelua-ekokritiikkia-luonnon-merkityksia-lasten-ja-nuortenkirjallisuudessa/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Metsän rauhaa, luonnonsuojelua, ekokritiikkiä: Luonnon merkityksiä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa

Myry Voipio

Luonto, ympäristö ja eläimet ovat olleet keskeistä kaunokirjallisuuden ainesta jo suullisessa kertomaperinteessä. Lasten- ja nuortenkirjallisuudessa luonto monine merkityksineen on jatkuvasti läsnä niin kuvakirjoissa, runoissa, lasten- ja nuortenromaaneissa kuin tietokirjoissa. Lasten- ja nuortenkirjallisuudessa liikutaan metsässä, järvellä ja joella, puutarhoissa, kedoilla, vuorilla ja aavikoilla: Esimerkiksi Jalmari Finnen *Kiljuset*-sarja (1914–1926) kuljettaa alituiseen sekaviin sattumuksiin joutuvaa perhettä läpi Suomen maiden ja mantujen, Yrjö Kokon *Pessi ja Illusia* (1944) vie mukanaan luontokuvauksen ja sadun maailmaan, Tove Janssonin muumien mukana liikutaan idyllisestä muumilaaksosta usein vaiheikkaiden seikkailujen kautta läpi monenlaisen luontomaiseman. Myös Suomalaisen lastenrunouden olennaisena aineksena ovat eläimet, luonnonilmiöt, kasvit ja vuodenaajat, joita lukuisat tekijät Immi Hellénistä Kirsi Kunnakseen, Jukka Itkoseen ja Laura Ruohoseen ovat teksteissään käsitelleet.

Jo kansansaduissa luonnon ja ihmisen suhde on näkyvästi esillä. Talon kuuliainen tytär tai poika löytää luonnosta suojaa, ruokaa ja rauhaa, kun on sen tarpeessa, ahne etsijä puolestaan saa rangaistuksen tylyydestään ja vääristä teoistaan, kuten käy esimerkiksi sadussa *Orpolapsen ihmeellinen puu* (1988). Ja vaikka kansansatujen töpöhäntäiset karhut ja ovelat ketut ovatkin usein varsin inhimillistettyjä hahmoja, ne vievät lukijansa mukanaan luontoon ja luonnon maailmaan. Suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa vahva luontosuhde on periytynyt kansansatujen lisäksi esimerkiksi Zacharias Topeliuksen ja Anni Swanin saduissa vankaksi osaksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden perintöä vattumatoineen ja aaltojen salaisuuksineen.

Luonnon läsnäolo ei rajoitu metsään tai merelle. Kodeissa ja kaupungissakin luonto pilkistää esiin vähintään peikonlehdissä ja parvekekukissa. Lapset lähtevät usein rannalle, puistoihin ja metsäretkille vanhempiansa, ystäviensä ja isovanhempiensa kanssa – vaikkapa Maikki Harjanteen *Minttu*-kirjoissa (1978-), Christel Rönnsin parin vuoden takaisessa kuvakirjassa *Det vidunderliga ägget* (2012) tai Mauri Kunnaksen tuotannossa. Luonto on läsnä silloinkin, kun sitä ei ole, kuten Timo Parvelan ja Bjørn Sørtlandin tulevaisuuteen sijoittuvassa lastenromaanisarjassa *Kepler62* (2015-). Sarjan avausosan kaupungistuneessa ja läpitemnologisoituneessa maisemassa luonto on kuvaruudulla näkyvä ja pelimaailman lopusta löytyvä toive paremmasta:

Vedet väikkyivät turkoosina, vuoret kohosivat uljaina ja laaksot ja metsät olivat vihreää samettia. (...) – Se paikka, niitty, metsät ja vuoret. Onko sellainen paikka olemassa?
– En minä tiedä. Ehkä jossain päin maailmaa. Siellä missä kuivuus ei ole niin paha. Varmaan sekin on sallittu vain niille, joilla on varaa. Meillä ei ole. (Parvela & Sørtland 2015, 39; 43.)

Luonnon ja luontosuhteen kuvauksen moninaisuus läpäisee lasten- ja nuortenkirjallisuutta monitasoisesti. Turhaan ei ole sanottu, että lasten- ja nuortenkirjallisuudesta vähintään kaksi kolmasosaa käsittelee luontoa, ympäristöä ja eläimiä tavalla tai toisella. Välillä luonto luo lähinnä puitteet, jolloin tarinoissa esimerkiksi soudetaan saarille rosvojen perässä tai eksytään metsään, kuten vaikkapa Enid Blytonin etsiväsarjoissa. Charles Kingsleyn *Vellamon lapsissa* (1863) on läpi kirjan läsnä vahva luonnonhistoriallinen ote, F. H. Burnettin klassikossa *Salainen puutarha* (1911) luonto puolestaan parantaa ja tervehdyttää. Seikkailut mahdollistavan miljöön lisäksi luonnolla on tarinoissa usein arvo itsessään: jo 1800–1900-luvun taitteen lasten- ja nuortenkirjoissa on ekologisia otteita. Topeliuksen *Vattumato*-satu (ks. esim. *Adalminan helmi. Suomalaisia kansansatuja*, 1989) osoittaa pienen ja elävän olennon merkityksen; Rudyard Kiplingin *Viidakkokirja* (1894) ottaa osaltaan kantaa sukupuuttoon kertoessaan kuolevasta hylkeestä. Luonnon ymmärtäminen, ihminen osana luontoa, eläinten oikeudet ja luonnonsuojelu ovatkin osa kansainvälistä ja suomalaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta pitkälti lasten- ja nuortenkirjallisuuden synnystä asti.

Luontokuvaukset saavat nykyhetkeä kohti tultaessa paikoin hyvinkin kriittisiä sävyjä. Esimerkiksi Marjatta Kurenniemen ja Leena Laulajaisen tuotannoissa on monentyypisiä ekologisia painotuksia (esimerkiksi Kurenniemen *Puuhiset* 1955 ja *Vihreä rouva* 1975; Laulajaisen *Tulen ja jään saari* 2009). Lapset ovat näissä saduissa yleensä niitä, jotka ymmärtävät luonnon ja ympäristön arvon, kuten Laulajaisen tarinassa *Satu sademetsästä*. Kun hakkuut uhkaavat sademetsää, Lia-Lian laulu luo suojaavan taikakehän. Laulun sanoista välittyy vahva ekologinen sanoma: *Maailmamme alusta/viesti kantautuu!// Maahan juurtui ihminen,/ maahan juurtui puu./ Sademetsä hengittää,/ luonto hengittää./ Ilman niitä ihminen/ suojaa vaille jää.* (Laulajainen 2009, 45.) Myös Kaarina Helakisan *Elli-velli Karamelli* (1973) kuvaa ympäristökysymyksiä lapsen näkökulmasta – ja hyvin konkreettisesti – kun pieni Elli haluaa pelastaa kiipeilypuunsa herra Hatun alati laajenevalta tehtaalta.

Joidenkin tekijöiden tuotannossa eläinten- ja ympäristönsuojelu on koko tuotannon läpäisevä teema, jota käsitellään niin saturomaaneissa, realistisissa nuortenkirjoissa kuin fantasian ja scifin keinoin.

Ekologiset painotukset, ihmisen ja luonnon suhde, ihmisyyden ja inhimillisyyden luonne sekä lapsen yhteys kasvi- ja eläinkuntaan näkyvät vahvasti esimerkiksi Leena Krohnin tuotannossa. *Vihreä vallankumous* (1970) toi ympäristöliikkeelle keskeisiä kysymyksiä sadun piiriin, *Ihmisen vaatteissa* (1976) puolestaan osoittaa lapsen näkevän tapojen, ulkokuoren ja käytöksen yli. Jukka Parkkisen eläinsatua modernisoiva *Korppi*-sarja (1978–1985) painottaa sekin realistisen eläinkuvauksen ja kielellisen huumorin lisäksi luonnonsuojelua moneen otteeseen. Esimerkiksi puihin ja puskutraktoreihin itsensä köyttävät luonnonsuojelijat esiintyvät *Korppi ja korpin poika* (1980) teoksen lisäksi myöhemmin myös Parkkisen *Osku*-sarjan osassa *Suku on pahin, Osku* (1990).

Viimeisten kymmenen vuoden aikana nuorille on kirjoitettu paljon tulevaisuuteen sijoittuvia dystopiakuvauksia, joissa ihmiset – aikuiset – ovat ahneuttaan turmelleet luonnon. Ympäristökatastrofit johtuvat ihmisen toimista sekä välillisesti että suoraan, sillä sivilisaatio ja infrastruktuuri tuhoutuvat teoksissa niin ydinsodassa, arktisten jäätiköiden sulaessa kuin pandemian vuoksi. Kuvaukset kertovat useimmiten ajasta luonnonmullistuksen jälkeen, jolloin infrastruktuuria ja yhteisöjä yritetään jälleenrakentaa. Kansainvälisesti tunnetuin dystopia on Suzanne Collinsin *Nälkäpeli*-sarja (2008–2010), jossa tosin ympäristökysymyksiä enemmän painottuvat kysymykset segregatiosta, ihmisoikeuksista ja vallasta. Monet nuortendystopiat ovat myös keskittyneet kuvaamaan kiellettyä rakkautta, kun yhteisö on jaettu ankarasti toisistaan erotettuihin ihmisjoukkoihin.

Suomalaisia dystopiakuvauksia ovat viime vuosina kirjoittaneet esimerkiksi Eija Lappalainen ja Anne Leinonen. Muun muassa tekijöiden yhteinen *Routasisarukset*-sarja (2011–2013) yhdistää fantasian ja scifin elementtejä kuvatessaan tulevaisuuden maailmaa, jossa syntyvyys on säännösteltyä ja kaatopaikkajätteestä kootaan uudelleen käyttöesineitä. Annika Lutherin teoksessa *De hemlösas stad* (2011) puolestaan kerrotaan veden alle peittyneestä vuoden 2050 Helsingistä. Laura Lähteenmäen *North End* -sarja (2012–2014) sijoittuu sekin Suomeen, ekokatastrofin jälkeiseen tiukkaan säännöstelyn aikaan. Suurten luonnonmullistusten jälkeen murtunut yhteiskuntarakenteen luo teoksissa pohjan, jonka avulla on mahdollista kirjoittaa esimerkiksi erilaisuudesta, suvaitsevaisuudesta, vallasta ja rakkaudesta. Vaikka nuorten dystopioissa kuvataan ihmissuhteita ja selviytymistarinoita, luonnonsuojelun merkitys ja ekologisten innovaatioiden kehittäminen ovat usein osa teosten ydinsanomaa: jotta ihmiskunta voi välttyä entistäkin epätasa-arvoisemmalta luonnonvarojen jaolta, joukkotuholta ja hirmuvaltiailta, ihmisen luontosuhteen on muututtava.

Vaikka ekologinen sanoma onkin viime vuosina korostunut nimenomaan tulevaisuuteen sijoittuvissa dystopiasarjoissa, ekokatastrofikuvauksia ja luonnonsuojelun teemoja on esiintynyt lasten- ja nuortenkirjallisuudessa lajiin katsomatta. Ilmaston lämpenemisestä, merten ja metsän roskaamisesta ja öljykatastrofeista kirjoitetaan yhtä lailla runoissa, saduissa, lastenromaaneissa kuin kuva- ja nuortenkirjoissa. Vuoden 2015 uusista kuvakirjoista Anssi Keräsen *Lossi-Lassi ja merten salaisuudet* käsittelee mertensuojelua; Riina Katajavuoren *Sumusaaren merirosvo* puuttuu puolestaan rosvokalastukseen. Suomalaisista lastenrunoilijoista esimerkiksi Jukka Itkonen ja Kirsi Kunnas ovat tarkastelleet runoissaan ilmastonmuutosta ja ympäristötuhoja. Rosa Liksom in saturomaanissa *Jepata Nasta Pohjoisnavalla* (2008, 28) puhutaan puolestaan suoraan ilmaston lämpenemisestä, jäätiköiden sulamisesta ja seurauksista: ”Jepata Nasta ymmärsi, että jos jäälautat sulavat, kuolevat myös jääkarhut. Ne nääntyvät nälkään ja tukahtuvat kuumuuteen.” Ympäristösanomaa on upotettu myös Reeta Aarnion fantasiaromaanisarjaan. Esimerkiksi sarjan toisessa osassa *Veden vanki* (2009) otetaan kantaa ihmisen yritykseen hallita ja hyväksikäyttää luontoa ja kuvataan, miten luonnonolento suuttuessaan kostaa. Helpommin lähestyttävään aiheeseen, roskaamiseen, tarttuu puolestaan esimerkiksi Johanna Hulkon lasten dekkarisarjan viides osa *Geoetsivät ja vesiseikkalu* (2015), jossa setvitään salaperäisen terveysveden ja metsään ilmestyvän roskavuoren arvoitusta.

Ihmisen suhde luontoon ja eläimiin nousee esiin lasten- ja nuortenkirjallisuudessa myös filosofiseettisenä kysymyksenä. Elina Lappalaisen tarinallisessa tietokirjassa *Nakki lautasella. Mistä ruoka tulee?* (2015) käsitellään asiallisesti tuotantoeläinten olosuhteita ja elinkaarta: teoksessa paneudutaan niin kanojen, sikojen kuin nautojen tuotanto-olosuhteisiin ja siihen, miten ja missä muodossa eläin lopulta päätyy lautaselle. Eläinten oikeuksiin ja tuotantoeläinten olosuhteiden valottamiseen keskittyy myös Anu Ojalan *Pommi* (2014), jonka voi katsoa jatkavan 1990-luvulla alkanutta, nuortenkirjallisuudessa käsiteltyä turkistarhausta. Luonto, eläimet, ympäristökysymykset ja ihmisen luontosuhde limittyvätkin lasten- ja nuortenkirjallisuudessa lopulta suuriin kysymyksiin: käsityksiin ihmisyydestä, inhimillisyydestä ja oikeudenmukaisuudesta.

Kaunokirjallisuus

Aarnio, Reeta: *Veden vanki*. Otava 2009.

Burnett, F. H. *Salainen puutarha*. (*The Secret Garden*.) 1911.

Helakisa, Kaarina (kuv. Katriina Viljamaa-Rissanen): *Ellivelli-karamelli*. WEILIN+GÖÖS 1973.

Hulkko, Johanna: *Geoetsivät ja vesiseikkailu*. Karisto 2015.

Katajavuori, Riina (kuv. Christer Nuutinen): *Sumusaaren merirosvo*. Karisto 2015.

Keränen, Anssi: *Lossi-Lassi ja merten salaisuudet*. Tammi 2015.

Kingsley, Charles: *Vellamon lapset (The Water-Babies.)* 1864.

Kipling, Rudyard: *Viidakkokirja. (Jungle Book.)* 1894.

Kokko, Yrjö: *Pessi ja Illusia*. WSOY 1944.

Krohn, Leena (kuv. Inari Krohn): *Vihreä vallankumous*. WSOY 1970.

Krohn, Leena: *Ihmisen vaatteissa*. WSOY 1976.

Kurenniemi, Marjatta: *Puuhiiset*. Tammi 1955.

Kurenniemi, Marjatta: *Vihreä rouva*. WSOY 1975.

Lappalainen, Elina (kuv. Christel Rönns): *Nakki lautasella. Mistä ruoka tulee?* Tammi 2015.

Laulajainen, Leena: *Tulen ja jään saari*. Tammi 2009.

Liksom, Rosa: *Jepata Nasta pohjoisnavalla*. Tammi 2008.

Luther, Annika: *De hemlösas stad*. Schildts & Söderströms 2011.

Ojala, Anu: *Pommi*. Otava 2014.

Orpolapsen ihmeellinen puu. Suomalainen kansansatu. Teoksessa *Kuningas Rastasnokka. Suomalaisia kansansatuja*. Sadut on valinnut arkistomateriaalista Irma-Ritta Järvinen. Toim. Kaarina Miettinen. Teksti Tiina Kaila. WSOY 1988.

Parkkinen, Jukka: *Korppi ja Korpin poika*. WSOY 1980.

Parkkinen, Jukka: *Suku on pahin, Osku*. WSOY 1990.

Parvela, Timo & Sørtland, Bjørn: *Kepler 62. Kirja yksi: Kutsu*. WSOY 2015.

Rönns, Christel: *Det vidunderliga ägget*. Schildts & Söderströms 2012.

Topelius, Zacharias: *Vattumato*. Teoksessa *Adalminan helmi. Suomalaisia satuja*. Toim. Kaarina Miettinen. WSOY 1989.

Lähteet

Laakso, Maria, Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi 2012: Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. Teoksessa *Tapiontarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lesnik-Oberstein, Karin 1998: Children's Literature and the Environment. Teoksessa *Writing the Environment Ecocriticism & Literature*. Toim. Richard Kerridge & Neils Sammels. London: Zed Books.

Lurie, Alison 1990 (1991): *Not in Front of the Grown-Ups. The Subversive Power of Children's Literature*. Cardinal by Sphere Books Ltd.

Virikkeiden kolmas numero paneutuu luontoon ja luonnonsuojeluun suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Numerossa käsitellään esimerkiksi lasten ja nuorten luontosuhdetta, luonnon merkitystä ja ulottuvuuksia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa, luontoaiheisia tietokirjoja, suomalaisen lastenrunouden luontokuvia sekä ekokatastrofien kohtaamisen käsittelyä lastenkirjallisuuden kautta.

Luonnolla ja ympäristöllä on olennainen osansa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Luonto, eläimet ja ympäristö ovat edustaneet yhtä lailla rauhaa ja turvaa, kiehtovia tapahtumaympäristöjä ja juonenkäänteitä kuin tarjonneet mahdollisuuden tarkastella kriittisesti ihmisen luontosuhdetta. muuttaa muotoaan.

Lappalainen, Eija & Leinonen, Anne: *Routasisarukset*. WSOY 2011.

Lappalainen, Eija & Leinonen, Anne: *Hiekkasotilaat*. WSOY 2012.

Lappalainen, Eija & Leinonen, Anne: *Konejumalat*. WSOY 2013.

Lähteenmäki, Laura: *North End – Niskaan putoava taivas*. WSOY 2012.

Lähteenmäki, Laura: *North End – Kaiken peittävä tulva*. WSOY 2013.

Lähteenmäki, Laura: *North End – Karrelle polttava helle*. WSOY 2014.

Sari Peltoniemen teoksissa *Kuulen kutsun metsänpeittoon* (2011) ja *Haltijan poika* (2013) tarkastellaan ihmisen ja luonnon suhdetta saamelaisuuden ja myyttien valossa: Jouni ja hänen sisarensa ovat puoliksi ihmisen, puoliksi haltijan lapsia, joiden yhteys luontoon, henkiolentoihin ja eläimiin on vahva.